

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

PROMĚNY DOBROVOLNICTVÍ VLIVEM KRIZÍ

KRAJE 20. LET 21. STOLETÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Erösová Kristýna

Červen 2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Kristýna Erösová**

Osobní číslo: **H20049**

Studijní program: **B0314A250013 Sociální a kulturní antropologie**

Téma práce: **Proměny dobrovolnictví vlivem krizí kraje 20. let 21. století**

Zadávací katedra: **Katedra sociální a kulturní antropologie**

Zásady pro vypracování

Ve své práci se studentka bude věnovat otázce, jakým způsobem se vlivem krizí kraje 20. let 21. století změnila možnost vykonávání dobrovolnických činností v jedné nejmenované neziskové organizaci, a blíže se zaměří na projekt doučování dobrovolníky. Sama se zapojí do programu dobrovolnictví v této organizaci, pokusí se sledovat vlastní působení, zpracovat ho a zároveň bude provádět rozhovory s dobrovolníky samotnými. Cílem je zjistit, jak dobrovolnictví fungovalo před krizemi a jak krize fenomén dobrovolnictví ovlivnila. Proces dobrovolnictví (a především dobrovolnictví v programu doučování) bude ve vybrané organizaci nahlížet skrze koncept aktérství – pokusí se sledovat vliv jednotlivých zúčastněných aktérů (včetně krizí, ale i sebe) na kvalitu probíhající praxe v oblasti dobrovolnictví.

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Bedřichová, Z., A. Horká, V. Karasová, J. Lejdarová, P. Polechová, P. Sedláčková, M.

Schweidlerová, J. Starý 2014. *Dobrovolníkův průvodce doučováním v rodinách*. Praha:

Programy sociální integrace, Člověk v tísni. Dostupné z:

<https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/376/file/1425643821-pruvodce-dobrovolnika-oprava-nahled.pdf> [28. 1. 2022].

Belz, H., M. Siegrist 2001. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál.

Brumovská, T., G. Málková 2010. *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Praha: Portál.

Frič, P., T. Pospíšilová 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Agnes. Dostupné z:
https://www.researchgate.net/publication/314330469_Vzorce_a_hodnoty_dobrovolnictvi_v_ceske_spolecnosti_na_zacatku [29. 1. 2022].

Hirt, T. (ed.) 2012. *Vybrané kapitoly z aplikované sociální antropologie*. Plzeň: Západočeská univerzita. Dostupné z:
http://www.antropologie.org/sites/default/files/publikace/downloads/hirt-akol_2012_vybrane-kapitoly-z-aplikovane-socialni-antropologie.pdf [30. 1. 2022].

Holt, J. C. 1982. *How Children Fail*. New York: A Merloyd Lawrence Book.

Lashaw, A., Ch. Vannier, S. Sampson (eds.) 2017. *Cultures of Doing Good: Anthropologist and NGOs*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.

Mišovič, J. 2019. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: SLON.

Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

Son, J., J. Wilson 2017. Education, Perceived Control, and Volunteering, *Sociological Forum* 4: 831-849. Available at: <http://www.jstor.org/stable/26625929> [13. 3. 2022].

Synková, H. 2011. *Legitimation and professionalization of a Romani NGO in the Czech Republic*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova. Dostupné z:
<https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/34976/140003927.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [18. 3. 2022].

Tošner, J., O. Sozanská 2002. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*.

Praha: Portál. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/40354084_Dobrovolnici_a_metodika_prace_s_nimi_v_organizacich [24. 1. 2022].

Vorlíček, R. 2018. Naše učitelka nás naučila vytvářet skupinky rovnoměrně, *Český lid* 1: 45-46. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26426306> [13. 3. 2022].

Vorlíček, R. 2019. *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku: Pohled do konkrétních škol*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Wilson, J., M. Musick 1999. The Effects of Volunteering on the Volunteer, *Law and Contemporary Problems* 4: 141-68. Available at: <https://www.jstor.org/stable/1192270> [13. 3. 2022].

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Lada Viková, Ph.D.**

Katedra sociální a kulturní antropologie

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2022**

Termín odevzdání bakalářské práce: **15. 6. 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Tomáš Boukal, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Ostřešanech dne 15. 6. 2023

Erösová Kristýna

Poděkování

Mé poděkování patří vedoucí mé práce Mgr. Ladě Vikové, Ph.D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala. Také děkuji všem svým informantům, že si na mě udělali čas a provedli se mnou rozhovory.

Anotace

Tato bakalářská práce se zabývá vlivem krizí kraje dvacátých let 21. století na dobrovolnictví v jedné nejmenované neziskové nestátní organizaci. Výzkum byl zaměřen na to, jak se dobrovolníci v organizaci museli přizpůsobit nově vzniklým problémům jako je pandemie SARS-CoV-2, válka na Ukrajině nebo rapidní zdražování. Bakalářská práce, na příkladu analýzy rozhovorů s dobrovolníky z jedné organizace, přináší reflexi situace dobrovolníků během těchto krizí.

Klíčová slova: uprchlíci, pandemie SARS-CoV-2, dobrovolníci, dobrovolnictví, nezisková organizace, zdražování

Title: Transformations of Volunteering due to the Crises of the 20s of the 21st Century

Anotation:

This bachelor's thesis deals with the influence of the crises of the 2020s on volunteering in an unnamed non-profit non-governmental organization. The research was focused on how volunteers in the organization had to adapt to newly emerging problems such as the SARS-CoV-2 pandemic, the war in Ukraine or rapid price increases. The bachelor's thesis, based on the example of the analysis of interviews with volunteers from one organization, reflects the situation of volunteers during these crises.

Key words: refugees, SARS-CoV-2 pandemic, volunteers, volunteering, non-profit organization, price increase

Obsah

Úvod	10
1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	12
2 Dobrovolnictví	13
2.1 Vývoj dobrovolnictví	13
2.1.1 Dobrovolnictví v České republice	14
2.2 Kdo je dobrovolník.....	15
2.3 Dobrovolník x sociální pracovník	15
2.4 Dobrovolníci ve školství	15
3 Krize počátku dvacátých let 21. století	17
3.1 Virus SARS-CoV-2.....	17
3.2 Válka na Ukrajině.....	17
3.2.1 Uprchlíci a české školství.....	17
3.2.2 Dobrovolnické aktivity na podporu uprchlíků z Ukrajiny.....	19
3.3 Zdražování.....	20
4 Metodologie	21
4.1 Polostrukturované rozhovory	21
4.2 Zúčastněné pozorování.....	22
4.3 Terén.....	22
4.4 Sebereflexe	23
4.5 Informanti.....	23
4.6 Průběh výzkumu.....	24
4.7 Zpracování dat.....	24
4.8 Etické otázky výzkumu	25
5 Neziskové organizace.....	27
5.1 Neziskové organizace obecně.....	27
5.2 Nezisková organizace z mého výzkumu	28
5.2.1 Pomoc rodinám.....	28
6 Vliv pandemie SARS-CoV-2 na dobrovolníky a dobrovolnictví	29
6.1 Potravinová sbírka a Covid-19	29
6.2 Doučování za pandemie	30
6.3 Vlastní zkušenost.....	34
6.4 Covid a jiné dobrovolnické aktivity	34
6.5 Shrnutí	35
7 Vliv války na Ukrajině na dobrovolníky a dobrovolnictví	36

7.1 Potravinová sbírka a uprchlíci z Ukrajiny	36
7.2 Aktivity na podporu uprchlíků	37
7.3 Shrnutí	38
8 Vliv zdražování na dobrovolníky a dobrovolnictví.....	39
8.1 Potravinová sbírka a zdražování.....	39
9 Shrnutí výsledků výzkumu.....	40
10 Závěr.....	42
Zdroje	43

Seznam tabulek:

Tabulka č. 1: Počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině
– str. 18

Tabulka č. 2: Počet žáků celkem a počet ukrajinských dětí/azylantů/uprchlíků v českých školách – str. 18

Úvod

Virus SARS-CoV-2, též „Korona“, Covid-19 nebo prostě jen Covid, je onemocnění, které převážně působí problémy s dýcháním, bolest hlavy, kašel, horečky a podobně. Do České republiky se dostalo počátkem roku 2020 a velmi rychle se šířilo. Nastaly zmatky, jak se s tím vypořádat. Vláda vydávala jedno opatření za druhým a tato opatření zasahovala do mnoha sfér, týkala se kultury, ekonomiky, zaměstnání i vzdělávání. Lidé byli každou chvílí omezováni pravidly, která se měnila někdy doslova denně. Spousta lidí byla proti, vláda působila zmatky, strach a prohlubovala se nedůvěra ke vládnímu systému.

V roce 2021 jsme měli ve škole za úkol splnit povinnou stáž v organizaci. Kvůli této situaci s Covidem však bylo těžké najít organizaci, která by přijala stážistu. V organizacích panovala přísná pravidla pro dodržování hygieny, zaměstnanci si museli dělat testy, jestli jsou zdraví a omezoval se počet lidí, kolik spolu mohlo být v jedné místnosti.

Mně se povedlo domluvit si stáž ve škole Svítání. Pomáhala bych učitelkám věnovat se dětem, které školu navštěvují. Podepsali jsme smlouvy a já si ještě zašla na PCR test, který měl zjistit, jestli jsem zdravá či jestli nemám Covid. Test byl negativní, proto jsem se s vedoucí domluvila, že přijdu v pondělí. V neděli mi zavolala, že jim přišlo nové nařízení z vedení a že nemají přijímat nikoho na stáž. Potřebovala jsem si zajistit jinou stáž.

O pár dní později za mnou přišla jedna spolužačka s tím, že půjde na stáž do této organizace, ve které jsem prováděla svůj výzkum. V této organizaci nás přijali a ptali se nás, jakou dobrovolnickou činnost bychom chtěly dělat. Oběma nám to bylo jedno, ale věděly jsme, že chceme pomáhat tam, kde je to nejvíce potřeba. V té době bylo nejvíc lidí potřeba na doučování, protože málokterý dobrovolník to chtěl dělat z důvodu, že se báli, že to nezvládnou. Já se bála taky, ale výzvu jsem nakonec přijala, protože jsem si řekla, že by to mohla být dobrá zkušenost. Navíc doučování probíhá buď ve dvou (doučovatel a dítě) nebo ve třech v mém případě (doučovatel a dvě děti), takže nebyl problém se takto setkávat i během zhoršení epidemiologické situace.

V roce 2022 se virus dostal na vedlejší kolej, když 24. února došlo k velmi významné a smutné události, jež ovlivnila celý svět – vypukla válka na Ukrajině.

V souvislosti s touto krizí se začaly rapidně zvedat ceny potravin, a to i těch základních, jako je mouka, cukr nebo těstoviny. Česká republika se dostala do energetické krize kvůli výraznému a nečekanému zdražování energií a plynu. Dále hrozí ekologická krize, je potřeba snižovat emise. Společnost (jak veřejní představitelé – politici, státní aparát, lokální i krajští zastupitelé, tak odborná veřejnost, vědecké instituce, neziskový sektor, ale i samotní běžní

občané) tedy čelí mnoha výzvám, se kterými by se měla v rámci zachování vlastní stability během krátké doby vypořádat.

Ve své bakalářské práci chci prezentovat výsledky svého výzkumu, který jsem zaměřila na to, jak všechny tyto krize ovlivnily dobrovolnictví v neziskové organizaci. Na dobrovolnictví nahlížím jako na sociální pole, kde působí více aktérů – mezi nejvýznamnější z nich patří Covid, válka na Ukrajině, zdražování, dobrovolníci, nezisková organizace a příjemci dobrovolnických služeb.

1 Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Cílem výzkumu je zjistit, jak krize dvacátých let 21. století ovlivnily dobrovolnictví a dobrovolníky v jedné nejmenované neziskové organizaci. Toto je však až druhá verze výzkumného cíle. Původně jsem se chtěla zaměřit pouze na to, jak Covid ovlivnil dobrovolnictví, protože v době, kdy jsem si vybírala téma bakalářské práce, žádná válka neprobíhala a ani rapidní zdražování. Covid byl stále v plném proudu a lidé se o něj zajímali, proto mě napadlo zkoumat, jaký vliv měl na dobrovolníky, mezi které patřím.

Před zahájením výzkumu jsem si stanovila dvě hlavní výzkumné otázky – jak fungovalo dobrovolnictví před krizemi na počátku dvacátých let 21. století a co nového tyto krize do oblasti dobrovolnictví přinesly. Zajímalo mě také, jestli se nějaké nové činnosti zachovaly i do období, kdy nejhorší vlny pandemie skončily. Zároveň jsem se zaměřila i na to, jak se a dobrovolníci zvládli přizpůsobit nově vzniklým problémům, jak organizace zareagovala na nové aktuální potřeby společnosti, jak upravila své aktuální programy, aby byly v souladu s vládními nařízeními.

Ve svém výzkumu a bakalářské práci považuji krize počátku dvacátých let 21. století za aktéry, společně s dobrovolníky, příjemci dobrovolnických služeb a neziskovou organizací. „Parsons pokládá a. [aktéra] za jednotku soc. systému, která je v síti soc. vztahů a která participuje na vzorcovaném (tj. normami a pravidly řízeném) interakčním systému. Tato participace má dva aspekty: poziční, kdy je a. umístěn v soc. systému ve vztahu k jiným a. (soc. status a.), a procesuální, kdy a. ve vztahu k jiným a. něco dělá, a to ve vazbě na svůj vlastní status a jeho funkcionální význam (role). V Parsonsově pojetí je a. složeninou, ‚balíkem‘ statusů a rolí“ (Petrušek 2020).

2 Dobrovolnictví

Dobrovolnictví je v současné době důležitou složkou tzv. moderní společnosti. Je to příležitost pro lidi se aktivně zapojovat do aktivit, co je baví, a přitom pomáhat tam, kde je potřeba. Není to ale záležitost pouze dnešní doby, dobrovolnictví funguje již mnoho let a za tu dobu prošlo řadou proměn. Poselství ale zůstává stejné (až na období socialismu) – nezištně a dobrovolně pomáhat druhým. Přestože člověk za dobrovolnickou činnost nesmí dostávat žádné finanční či jiné materiální odměny, svým způsobem to může přinášet odměnu v podobě dobrého pocitu. John Wilson a Marc Musick píšou i o pozitivním vlivu na psychiku i fyzickou stránku člověka: „Díky pomoci druhým si jedinci mohou vytvářet silnější sítě, které potlačují stres a snižují riziko onemocnění“¹ (Wilson, Musick 1999: 150).

Jelikož je dobrovolnictví důležité pro společnost, je přímo ošetřeno zákonem č. 198/2002 Sb. Tento zákon říká, že „Dobrovolnickou službou je činnost, při níž dobrovolník poskytuje:

- a) pomoc nezaměstnaným, osobám sociálně slabým, zdravotně postiženým, seniorům, příslušníkům národnostních menšin, imigrantům, osobám po výkonu trestu odnětí svobody, osobám drogově závislým, osobám trpícím domácím násilím, jakož i pomoc při péči o děti, mládež a rodiny v jejich volném čase,
- b) pomoc při přírodních, ekologických nebo humanitárních katastrofách, při ochraně a zlepšování životního prostředí, při péči o zachování kulturního dědictví, při pořádání kulturních nebo sbírkových charitativních akcí pro osoby uvedené v písmenu a), nebo
- c) pomoc při uskutečňování rozvojových programů a v rámci operací, projektů a programů mezinárodních organizací a institucí, včetně mezinárodních nevládních organizací“ (§ 2 zákona č. 198/2002).

Dobrovolnická činnost je vázána smlouvou, kterou si přímo organizace vysílající dobrovolníky samy upravují. V některých případech může organizace požadovat výpis z Rejstříku trestů či zdravotní posudek od lékaře. Rozlišuje se také délka dobrovolnické služby na krátkodobou a dlouhodobou. Dlouhodobá služba je ta, která trvá déle než 3 měsíce (Zákon č. 198/2002 Sb.).

2.1 Vývoj dobrovolnictví

Abychom pochopili důležitost dobrovolnictví pro společnost, podíváme se krátce na jeho historii. Dobrovolnictví není konceptem jen dnešní doby, v určité formě je tu odedávna.

¹ „By helping others, individuals may develop stronger networks that buffer stress and reduce disease risk.“
Překlad: autorka.

Modernější koncept dobrovolnictví se objevuje ve 20. století, avšak největší popularita tohoto fenoménu přichází až v letech sedmdesátých minulého století. Rozvíjelo se hlavně v Americe, kde byly populární církevní spolky a postupem času i organizace zabývající se jinými aktivitami. Do podpory dobrovolnických činností se zapojovali i slavné osobnosti nebo politici (Křížová 2013: 24–25).

V Evropě se dobrovolnictví spojovalo s charitami a spolky. Oproti Americe, kde se činnosti dobrovolníků zaměřovaly hlavně na rozvojové aktivity v jiných zemích, v Evropě se organizace snažily podporovat sportování a charitu (Křížová 2013: 25–26).

2.1.1 Dobrovolnictví v České republice

Dobrovolnictví v České republice je téma, které začíná již před druhou světovou válkou. Výrazně se na něm podepsaly dvě dějinné události, kdy došlo k silné transformaci tohoto fenoménu. Socialismus využíval dobrovolnictví k ovládnutí lidí a po převratu a nastolení demokratického režimu se dobrovolnictví pomalu začalo vracet ke svým počátkům.

2. 1. 1. 1 Socialismus a dobrovolnictví

V České republice bylo už po druhé světové válce dobrovolnictví na velmi vysoké úrovni. Avšak při nástupu socialismu nastala změna. Komunisté se dobrovolníků báli, protože to byl projev individuality, zároveň ale se dobrovolnictví dalo využít jako nástroj pro vyrovnání nedostatků v hospodářské činnosti. Za tímto účelem vznikaly nové organizace jako například Pionýr nebo Československý svaz mládeže. Všechny organizace pak spadaly pod celostátní organizaci Národní fronta (Frič, Pospíšilová 2010: 42–43).

„Komunisté organizované dobrovolnictví skutečně nezrušili, jak by se při zpětném pohledu mohlo zdát. Naopak na něm postavili existenci socialistické společnosti. Dobrovolnictví bylo definováno jako činnost v zásadě politická, spadající pod přímé vedení komunistické strany“ (Frič, Pospíšilová 2010: 44).

Komunistická strana zakládala mnoho dobrovolnických organizací, aby měla větší kontrolu. Ideálem byla společnost, kde je vše zdarma a občané tím pádem budou dobrovolníky – dobrovolně budou pracovat (Frič, Pospíšilová 2010: 47).

Jako dobrovolnické aktivity se braly i povinné brigády. Někteří lidé projevovali budovatelské nadšení, proto dělali víc než jiní. Zároveň pokud byl člověk členem nějaké organizace, která byla brána jako dobrovolnická, získal určité výhody jako například snazší přístup na vysokou školu, byt a záruku aspoň nějakého soukromí. Někdo byl dobrovolníkem,

aby mu to pomohlo s kariérou, pro jiné to byl relax a další v tom viděli možnost, jak vzdorovat totalitnímu režimu (Frič, Pospíšilová 2010: 52–56).

2. 1. 1. 2 Demokracie a dobrovolnictví

Po sametové revoluci v roce 1989 se dobrovolnictví pomalu začalo vracet do starých kolejí. Dodnes však tento proces probíhá. Frič a Pospíšilová popisují dvě hypotézy návratu dobrovolnictví k „normálu“. Jako první je teorie, že se vše změnilo naráz a poté vznikl nový koncept dobrovolnictví. Druhá teorie zase říká, že dobrovolnictví si zachovalo něco ze své minulosti. Podle teorie první dobrovolnictví přestávalo fungovat úplně, protože lidem nastaly jiné starosti spojené s vlastní existencí a zároveň už dobrovolnictví nebylo povinné. Když ale začaly vznikat neziskové organizace, lidé se dobrovolně zapojovali do pomoci. Mnozí to brali jako plnění nějakého poslání (Frič, Pospíšilová 2010: 59–60).

Druhá teorie bere v potaz to, že i během socialismu fungovaly organizace nebo spolky, které nebyly přímo pod kontrolou státu. Jedná se o spolky na vesnicích, party kamarádů, co si navzájem pomáhali, a tyto spolky zůstaly i po převratu. Často se pak oficiálně registrovaly, což jim pomohlo se zachováním činnosti (Frič, Pospíšilová 2010: 60–62).

2.2 Kdo je dobrovolník

Zákon popsáný v úvodu druhé kapitoly dále upravuje podmínky pro zapojení člověka do dobrovolnické činnosti. Pokud se jedná o dobrovolnickou činnost na území České republiky, musí být fyzické osobě alespoň 15 let. Pokud jde o činnost v zahraničí, musí být starší 18 let. Zároveň nesmí vykonávat vojenskou nebo civilní činnost. Dobrovolník nepobírá za své služby žádnou odměnu, ani finanční ani jinou (§ 3 zákona č. 198/2002).

2.3 Dobrovolník x sociální pracovník

Pokud nemá dobrovolník vzdělání dle zákona 108/2006 Sb., nemůže poskytovat stejné služby jako sociální pracovník. Nezisková organizace, ve které já dělám dobrovolníka, nabízí totiž sociální služby, avšak tyto služby smí poskytovat pouze vyškolení a vzdělaní sociální pracovníci. Dobrovolníci se věnují jiným činnostem než zaměstnanci.

2.4 Dobrovolníci ve školství

Dvě informantky a já se věnujeme doučování dětí. Jedna informantka zatím své dobrovolnické působení přerušila, ale druhá se stále jednomu dítěti věnuje.

Dobrovolníci nemusí být angažováni pouze jako doučující – je možné dobrovolníka akceptovat jako asistenta pedagoga pro děti ve škole „Je možné zároveň zorganizovat tuto pozici z řad dobrovolníků – rodiče, prarodiče, studenti (ve spolupráci s univerzitami nebo NNO), případně mohou učiteli občas vypomoci i žáci vyšších ročníků“ (Radostný a kol. 2011: 30).

Další dobrovolnickou aktivitou může být pomoc cizincům se vzdáváním. Školy mohou zadat dobrovolníkům, kteří umí mluvit cizím jazykem, aby vytvořili informační materiály pro cizince (Radostný a kol. 2011: 24).

3 Krize počátku dvacátých let 21. století

3.1 Virus SARS-CoV-2

Virus SARS-CoV-2 je onemocnění, které se projevuje horečkou, bolestí kloubů, suchým kašlem, únavou či ztrátou chuti a čichu. U některých lidí ale onemocnění nemá žádné viditelné symptomy (Státní zdravotní ústav 2021).

Do České republiky se onemocnění původem z Číny dostalo na počátku roku 2020 a velmi rychle se šířilo. Proto bylo zapotřebí podniknout kroky proti jeho šíření. Vláda nařízeními omezovala pohyb lidí, například se lidé nesměli setkávat ve větších skupinách, v době největšího výskytu se nesměli pohybovat venku po deváté večer nebo opustit svůj okres. Omezení výrazně zasáhla do sociálních služeb, vzdělávání, kultury či ekonomiky. Pro sociální služby bylo omezení kontaktu mezi lidmi dost významné, neboť sociální služby bývají poskytovány v přímém kontaktu poskytovatele a příjemce sociálních služeb.

3.2 Válka na Ukrajině

24. 2. 2022 prezident Ruské federace Vladimír Putin vyhlásil „speciální vojenskou operaci“ na Ukrajině. Pod tímto slovním spojením se však skrýval útok na Ukrajinu. Hned po vypuknutí této války nastal chaos a lidé z Ukrajiny utíkali kam se dalo, mimo jiné i do České republiky, kde hledali azyl. Celá země musela rychle reagovat a začít pomáhat. Pomoci ukrajinským uprchlíkům se věnovalo mnoho neziskových organizací se svými dobrovolníky. Organizace Člověk v tísni na svém webu uvádí, že na začátku dubna tohoto roku se v České republice evidovalo 500 000 uprchlíků z Ukrajiny (Člověk v tísni 2023).

3.2.1 Uprchlíci a české školství

Podle iRozhlasu není v Praze ani středočeském kraji dostatek míst ve školách pro děti uprchlíků. Statistiky nejsou úplně známy, protože se čeká na nová data z přeregistrace ukrajinských uprchlíků. Problémem je i nedostatečná jazyková příprava, děti se tak ve škole nemohou pořádně zapojit, protože neovládají češtinu. Bylo by třeba, aby se před nástupem do školy nejprve naučily alespoň základy českého jazyka (Šelepová 2023). Ne všichni uprchlíci, co sem přišli hned po vypuknutí války, tady stále jsou. Mnoho jich odešlo do jiných zemí nebo se vrátili zpátky na Ukrajinu.

Ihned po vypuknutí války a příchodu uprchlíků se hovořilo o tom, jak mají školy problém s kapacitami – pro děti uprchlíků nebylo místo. Mohly za to tzv. silné ročníky, které

v současné době jsou na základních školách. Příchod dalších dětí ve věku povinné školní docházky vyvolával obavy u rodičů dětí, které měly začít chodit do školy nebo školky. Vznikaly články, které vyvolávaly paniku, že nebude dost míst pro české děti, že se budou při přijímání do škol upřednostňovat ukrajinské děti.

Podle Ministerstva vnitra České republiky vypadají počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině v současné době takto:

Děti do 3 let	Děti do 6 let	Děti do 15 let	Děti do 18 let
4 939	13 241	51 425	19 800

Tabulka č. 1: Počty osob s uděleným pobytovým oprávněním v souvislosti s válkou na Ukrajině
Zdroj: Ministerstvo vnitra České republiky 2023. Statistika v souvislosti s válkou na Ukrajině – archiv. Dostupné z <https://www.mvcr.cz/clanek/statistika-v-souvislosti-s-valkou-na-ukrajine-archiv.aspx> [5. 6. 2023].

Z tabulky č. 1 vyplývá, že české školství může být přetíženo počtem uchazečů o studium, a to nejen základní školy, ale i střední školy. Tato data jsou aktuální k půlnoci ze 4. na 5. 6. 2023 a obsahují informace o udělených pobytech od 22. 4. 2022. Ve statistice nejsou zahrnuty osoby, které se již vrátily na Ukrajinu.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky provedlo v dubnu 2023 šetření o počtu ukrajinských dětí v českém vzdělávacím systému.

	Počet dětí/žáků celkem (k 30. 9. 2022)	Počet ukrajinských dětí/žáků – azylantů/uprchlíků	
		k 30. 9. 2022	k 31. 3. 2023
Mateřské školy	369 205	6 904	7 668
Přípravné třídy a stupně	6 731	358	473
Základní školy	1 007 778	39 478	39 680
Střední školy	463 200	3 457	3 368
Konzervatoře	3 837	88	92

Tabulka č. 2: Počet žáků celkem a počet ukrajinských dětí/azylantů/uprchlíků v českých školách

Zdroj: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy 2023. Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pocty-ukrajinskych-deti-ve-skolach-se-oproti-zari-temer> [5. 6. 2023].

„Šetření probíhalo od 6. do 18. dubna 2023 a vyplnilo ho celkem 8 568 škol (5 362 mateřských, 4 223 základních, 1 276 středních a 18 konzervatoří). Školy se v rámci dat vyjadřovaly také ke kapacitním možnostem svých zařízení. Z těchto dat vyšlo najevo, že základní školy po celé ČR by mohly okamžitě přijmout ještě 119 944 ukrajinských žáků, od 1. září by pak mohly školy vytvořit kapacity pro dalších 21 885“ (MŠMT 2023).

Z tohoto šetření tedy vyplývá, že není nouze o místa ve školách. Také ale záleží, kde se volná místa vyskytují. Některé kraje hlásí větší obsazenost než jiné, viz článek Šelepové popsaný výše. Zároveň nedošlo k velkému nárůstu ukrajinských žáků ve školách oproti září roku 2022.

3.2.2 Dobrovolnické aktivity na podporu uprchlíků z Ukrajiny

Ukrajinské uprchlíky podporovalo a podporuje – vedle státních institucí a dalších subjektů – mnoho neziskových organizací. Ale i podniků, institucí – např. univerzity či úřady. Okamžitě po vypuknutí války se organizace² ihned začaly zabývat nastalou situací, vytvářely uprchlická centra a jinak se angažovaly v pomoci. Některé organizace existovaly již před touto událostí, jiné vznikly přímo za účelem pomoci uprchlíkům. Vznikaly transparentní bankovní účty, na které lidi posílali peníze na pomoc uprchlíkům. Zároveň se pro ně pořádaly i sbírky jídla a oblečení.

Člověk v tísní stále na svých webových stránkách nabízí možnost finančně přispět do sbírky SOS Ukrajina. Kromě finanční pomoci nabízí uprchlíkům také psychologickou pomoc, pomoc s integrací a ubytováním, zaměstnáním nebo školou. Zároveň své úsilí nezaměřuje pouze na Českou republiku, ale pomáhá i přímo na Ukrajině. Tam se zapojují do oprav budov a zdrojů energie (Člověk v tísní 2023).

² Např. ADRA (<https://adra.cz/jak-pomahame/2022-ukrajina-humanitarni-pomoc-lidem-postizenym-konfliktem-na-ukrajine/>); Brno pro Ukrajinu (<https://brnoproukrajinu.cz/info/>); Člověk v tísní (<https://www.clovekvtisni.cz/co-delame/humanitarni-a-rozvojova-pomoc/ukrajina>).

Organizace CARE poskytuje – podobně jako Člověk v tísni – uprchlíkům psychickou podporu i finance. Také se zaměřují na pomoc civilistům uprostřed války prostřednictvím poskytování jídla a vody, hygienických pomůcek nebo přístupu ke vzdělání (CARE 2023).

Tyto neziskové organizace mají obvykle své stálé zaměstnance, ale k zajištění správného fungování využívají mnoho dobrovolníků, protože při akutních krizích a problémech je potřeba mnohem více lidí. Stálí zaměstnanci většinou zajišťují pravidelný a stálý chod organizace.

3.3 Zdražování

Brzy po začátku války na Ukrajině došlo k rychlému růstu cen potravin. Přestože z Ukrajiny se dováželo hlavně obilí nebo oleje, zdražovalo se všechno. Ceny energií vyšplhaly nevídaně vysoko, vzhledem k tomu, že z Ruska Česká republika nakupovala významný objem strategických surovin potřebných pro energetiku to už po začátku války nebylo tak jednoduché, protože Evropská unie postupně uvalovala na Rusko několik vln sankcí, které zároveň zpříšňovala a vyžadovala jejich dodržování.

4 Metodologie

Výzkum probíhal od prosince 2022 do února 2023. Jako výzkumné metody jsem použila polostrukturované rozhovory a zúčastněné pozorování.

Mého výzkumu se zúčastnilo pět informantů, dva muži a tři ženy. Jeden muž a jedna žena jsou stále studenti, muž na gymnáziu, žena na vysoké škole. Zbylí informanti již pracují. Jedna z informantek je bývalou studentkou Katedry sociální a kulturní antropologie Pardubice, takže pro mé otázky a bakalářskou práci měla zvlášť pochopení. Dobrovolníky jsou stále všichni, ale ne všichni se dobrovolnictví věnují stále stejně aktivně.

Data jsem shromažďovala pomocí polostrukturovaných rozhovorů, vlastního pozorování a psaní terénního deníku. Do terénního deníku jsem si psala všechny své poznámky k informantům a rozhovorům, své pocity a záznamy z pozorování.

4.1 Polostrukturované rozhovory

Pro svůj výzkum jsem zvolila polostrukturované rozhovory s dobrovolníky, napsala jsem si několik otázek a ty sloužily jako osnova. Na informanty jsem dostala kontakt od koordinátora dobrovolníků, který mi vybral lidi, co v organizaci působili delší dobu, a to z toho důvodu, aby dokázali posoudit, jaké změny nastaly vlivem krizí.

Markéta Zandlová v knize *Metody výzkumu ve společenských vědách* píše, že výhodou takového rozhovoru je bezpochyby možnost jít více do hloubky. Když si výzkumník připraví osnovu nebo otázky, na které mu informant odpoví, může se stát, že výzkumníka napadnou nějaké jiné otázky, které si předem nepřipravil. Polostrukturované rozhovory tedy mohou svádět k improvizaci a rozebrání tématu více dopodrobna (Zandlová 2019: 322).

Dále píše, že tyto rozhovory je vhodné použít v případě, že se výzkum provádí s homogenní skupinou. Také je třeba mít předem stanovený výzkumný cíl, otázky a výzkumný problém. Rozhovory bývají delší a tím pádem i obtížnější na přepis (Zandlová 2019:323).

Z těchto důvodů jsem si tento typ rozhovoru vybrala. Mí informanti jsou všichni dobrovolníci ve stejné organizaci. Zároveň jsem měla předem stanovený výzkumný cíl, téma výzkumu i výzkumné otázky. Sama jsem se přesvědčila, že přepis rozhovorů je velmi zdoluhavou částí výzkumu – obzvlášť pokud jsou informanti výřeční. Polostrukturovaný rozhovor mi také pomohl vytvořit přátelštější atmosféru, protože jsem se nemusela striktně držet jen napsaných otázek, ale mohla jsem se doptávat a tím projevovat zájem o informanty. To vedlo k rozpovídání a větší otevřenosti, rozhovory se tak mohly nést více v přirozené atmosféře přátelského hovoru.

4.2 Zúčastněné pozorování

Já sama jsem se zapojila jako dobrovolník pro doučování. Od roku 2021 doučuji dvě děti aktuálně ve věku 14 a 12 let. To je zčásti i důvod, proč jsem si zvolila toto téma. Sama jsem pozorovala, jak krize ovlivňují mou činnost, jak se musím přizpůsobit nastalé situaci a co nového vymyslet, abych dále mohla jako dobrovolník fungovat.

Mé zúčastněné pozorování spočívalo v pozorování mých vlastních zkušeností, toho, jak tito aktéři ovlivňovali a ovlivňují mě a také ostatní zúčastněné. Pozorovala jsem své vlastní působení v organizaci a v rodině, kde doučuji. Všechny své poznámky jsem si psala do terénního deníku. Terénní deník jsem si psala každý den, kdy jsem vedla rozhovor, a také když jsem doučovala.

4.3 Terén

Martin Heřmanský popisuje čtyři druhy terénu. Pod označení terén může spadat prostředí, ve kterém se výzkum odehrává; skupina osob, kterých se výzkum týká; určitá kategorie, jako například etnická skupina nebo subkultura nebo průběh nějakého jevu (Heřmanský 2019: 356–357).

Mým terénem je skupina osob – dobrovolníků – z konkrétní organizace. Sama jsem se zapojila jako tzv. insider. Tento pojem popisuje Heřmanský jako „našinec“, člověk, co je zapojený do činností, které zkoumá. Pro insidera může být jednodušší vstoupit do terénu, protože se může například už předem znát s informanty (Heřmanský 2019: 358). Před výzkumem jsem se se svými informanty neznala, ale jelikož jsem byla také dobrovolník, pomohlo mi to v nich vzbudit důvěru, a navíc jsem byla schopna získat na ně kontakt.

Můj terén byl zároveň pronajatý byt v domě, kde bydlí rodina, ke které chodím doučovat. Doučování vždy probíhalo a probíhá u nich doma. O dům se majitel moc nestará. Má dvě patra, jsou v něm asi tři byty a v nich bydlí jen Romové. Nachází se v oblasti, která není vyloučenou lokalitou, je poměrně blízko centru města, ale bydlí tam více Romů než jinde. Jsou tam promíchání s neromskými občany. Už na první pohled je vidět ten rozdíl. Dům, který je z obou bočních stran napojen na další domy, má vysklená stará dřevěná okna, fasáda se drolí a do sklepa ani okna nejsou, pouze mříže nebo síťky. V nedávné době majitel nechal vyměnit alespoň vchodové dveře, nicméně v oknech jsou stále díry, a to mi přijde jako větší problém, obzvlášť v zimě. V jejich bytě to však vypadá velmi hezky a útulně. Sami si ho předělali k obrazu svému. I přes to hledají jiné bydlení, ale nemohou žádné najít. Nikde nechtějí romskou rodinu, mají tedy mnohem méně možností než jiné neromské rodiny.

Koordinátor dobrovolníků byl mým tzv. gatekeeperem (dveřníkem), který mi umožnil vstup do terénu. Dveřníci mají schopnost výzkum nepovolit či povolit (Heřmanský 2019: 359). Kdyby mi neposkytl kontakty na dobrovolníky, vůbec bych tento výzkum nemohla provést.

4.4 Sebereflexe

Vzhledem k tomu, že jsem se do svého výzkumu zapojila i jako dobrovolník, je možné, že tato moje pozice ovlivnila průběh, a i celý výsledek výzkumu. Mohlo ho to ovlivnit pozitivně i negativně. Díky tomu, že jsem sama věděla, jaké to je být dobrovolníkem, mohla jsem své otázky lépe formulovat a ptát se více dopodrobna. Což ale zároveň mohla být past, mohla bych kvůli tomu vynechat jiné otázky, které by mohly být důležitější.

Gender by také teoreticky mohl hrát roli, ale podle mě v tomto konkrétním případě spíše nebyl důležitý, protože se nejednalo například o nějaké citlivé téma. Také si nemyslím, že jsem kvůli genderu měla problém dostat se do výzkumného terénu. Dobrovolníci jsou jak muži, tak ženy a většina z nich se projevila jako velmi komunikativní lidé, takže jim nedělá problém bavit se s kýmkoliv.

Ani věk nebyl takový problém. Před začátkem výzkumu jsem počítala s tím, že spousta dobrovolníků jsou studenti, takže bychom si věkem byli blíží. Rozhovory jsem nakonec vedla se třemi lidmi podobného stáří jako jsem já a dvěma staršími lidmi.

4.5 Informanti

Prvním informantem byla žena, v práci označovaná jako Jana. Je jí zhruba 30-34 let a aktuálně je na mateřské dovolené. V organizaci působí od roku 2018. Rozhovor s ní proběhl v kavárně 31. 1. 2023 a trval zhruba hodinu a půl. Nahrávka je dlouhá hodinu a 18 minut.

Další žena je v práci označena jako Lucie. Je jí kolem 24 let a je studentkou vysoké školy. V organizaci je už od roku 2013 nebo 2014. Setkaly jsme se 1. 2. 2023 v kavárně a náš rozhovor měl skoro dvě hodiny, přičemž nahrávka má hodinu a 38 minut.

Třetí ženu označuji jako Ivetu. Rozhovor jsem s ní vedla ve stejný den jako s Lucií, jen později toho dne a v jiné kavárně. Hovořily jsme spolu asi hodinu a půl, z toho mám hodinu a 8 minut záznamu. Je jí mezi 26 a 29 lety, již chodí do zaměstnání a v organizaci je od roku 2020. Sama získala bakalářský titul v oboru Sociální a kulturní antropologie na pardubické univerzitě.

První muž, se kterým jsem vedla rozhovor, byl mladý, zhruba osmnáctiletý student gymnázia, pro anonymizaci označován jménem Jakub. V organizaci je asi pět let. Rozhovor

proběhl 2. 2. 2023 opět v kavárně a trval kolem 35 minut, byl to nejkratší rozhovor, jaký jsem vedla.

Jako poslední rozhovor byl rozhovor s asi padesátiletým mužem. Setkali jsme se 7. 2. 2023 taktéž v kavárně a hovořili jsme spolu kolem hodiny a půl. V organizaci působí několik let, ale nedělá dobrovolníka jen v této organizaci. Z tohoto rozhovoru mám pouze písemné poznámky, které jsem si zapsala během rozhovoru, neboť si informant nepřál nahrávání zvukového záznamu. V bakalářské práci nese jméno Josef.

4.6 Průběh výzkumu

Svůj výzkum jsem začala v době okolo Vánoc 2022. Věděla jsem, že v březnu odevzdávat bakalářskou práci nebudu, protože své téma jsem si vybrala, stanovila a ujasnila docela pozdě. V té době jsem kontaktovala koordinátora dobrovolníků a požádala ho o kontakty na dobrovolníky, kteří by byli ochotni mi odpovědět na pár otázek. Koordinátor mi zaslal seznam dvanácti lidí. Vytvořila jsem si seznam otázek, kterých jsem se chtěla držet v případě, že by třeba nějaký informant příliš odbočil od tématu.

Informantů se mi velmi brzo po kontaktování emailem ozvalo těchto pět s tím, že s účastí na výzkumu nemají problém. Dva informanti napsali, že bohužel nemohou a ostatní oslovení se neozvali vůbec. Všechny rozhovory jsem si naplánovala na leden, celkově se vešly do dvou týdnů v lednu.

Každý rozhovor probíhal v nějaké kavárně. Všichni informanti byli moc milí a přátelští. Čtyři byli i docela upovídaní, bylo na nich vidět, že jsou rádi, že si s nimi někdo povídá o jejich zkušenosti a dělí se s nimi zároveň o ty své. Jeden informant byl však nesvůj, byl nejmladší z nich, stále na gymnáziu, a přišlo mi, jako by i litoval, že mi kývnul na rozhovor. Přesto všechny otázky zodpověděl bez problémů a snažil se mi vyhovět. Jen mě překvapilo, jak úsporné jeho odpovědi byly, protože ostatní informanti byli mnohem více otevření a tento informant říkal pouze nutnosti, nic okolo. Vše jsem si psala do terénního deníku

Rozhovory jsem poté uložila do svého počítače, přepsala a nakódovala v programu Atlas.ti, abych získala přehled o získaných datech, lépe se mi v rozhovorech orientovalo a mohla jsem mezi sebou odpovědi porovnávat.

4.7 Zpracování dat

Pro zpracování získaných dat – rozhovorů – jsem si vybrala program Atlas.ti. Tento program umožňuje kvalitativní analýzu dat. Vloží se do něj například textový soubor a poté se vytvoří

určité kódy. Tyto kódy jsou hesla, slovní spojení a jiné poznámky, které pak lze označovat v celém textu. Výhodou je, že tyto kódy lze využít ve všech textových souborech, které do tohoto programu nahrajeme. Máme tedy skvělý přehled o tom, co se v textech shoduje, co se vícekrát opakuje a co je naopak jedinečným úkazem. Atlas.ti je zároveň z mého pohledu nejprehlednějším programem pro analýzu mých dat.

Do programu jsem vložila přeepsané rozhovory v textovém souboru a k těm jsem vytvořila kódy, jako například „dobrovolnické činnosti“, „jak dlouho je v organizaci“, „co ho k dobrovolnictví přivedlo“ nebo prostě jen „Covid“ a „zdražování“. Celkem jsem zpracovávala kolem 30 normostran textu. Nutno říct, že jsem do rozhovorů nepřepisovala odbočení od tématu, které pro mou bakalářskou práci nebylo podstatné. Tato odbočení od tématu byla navíc často plná soukromých informací, a proto jsem je nezachovala v prepisech. Z těchto informací bych stejně nezískala žádná relevantní data pro můj výzkum. Kdybych přepisovala i odbočení od tématu, jistě bych měla mnohonásobně víc stran ke zpracování. Taktéž kdybych mohla nahrávat rozhovor i s Josefem, také bych měla více stran ke kódování. Poznámky z našeho rozhovoru jsem ale také kodovala, akorát byly stručnější o celkovém rozsahu pouze jedné normostrany.

4.8 Etické otázky výzkumu

Všichni informanti byli předem seznámeni s mým výzkumem. Objasnila jsem jim své záměry, co od nich očekávám a co mohou oni očekávat ode mne. Všechny jsem informovala o tom, že jejich odpovědi budou anonymní. V bakalářské práci je označuji jinými jmény. Je pravda, že některým informantům by nevadilo, kdybych použila jejich skutečná jména, ale v rámci zjednodušení, a protože skutečná jména nejsou potřeba, jsem všechna jména nahradila fiktivními. Zeptala jsem se jich, jestli si mohou nahrávat náš rozhovor na záznamník a všichni až na jednoho informanta souhlasili. V tomto jednom případě jsem si tedy pouze psala ručně poznámky na papír. Každému jsem nabídla zaslání bakalářské práce po jejím dokončení a někteří o to projevili zájem.

Pokud by došlo k vyzrazení identity informantů, v některých případech by to mohlo vést k poškození vztahu mezi nimi a organizací, mohla by být narušena jejich vzájemná důvěra. Zpětně sice nevidím v žádném z vyjádření informantů například kritiku organizace, přesto jsem ráda, že jsem se se všemi informanty domluvila na anonymizaci – vyhnula jsem se tak eventuálním problémům, které by mohly bez anonymizace nastat. V prepisech rozhovorů jsem

vynechávala příliš soukromé informace, aby nedošlo k jejich odhalení. Tyto informace se navíc netýkaly mého výzkumu, nebylo tedy třeba je do přepisů zahrnovat.

Dalším rizikem spojeným s mým výzkumem je vyrazení identity klientů organizace (tím myšleno hlavně osob, se kterými dobrovolníci přichází do kontaktu ať už jako doučovatelé či v rámci jiných dobrovolnických aktivit). Tato organizace se totiž věnuje osobám či rodinám se specifickými potřebami, které využívají služeb dobrovolníků z různých důvodů a tyto důvody mohou být příliš osobní. Navíc dobrovolníci na poli doučování často pracují s dětmi, které ještě nejsou plnoleté a v takovém případě je obzvlášť třeba dbát na zachování anonymity.

Česká asociace pro sociální antropologii ve svém etickém kodexu říká, že „[Členové a členky České asociace pro sociální antropologii] provádí výzkum tak, aby neohrozili účastníky výzkumu, jejich životní prostředí či kulturní hodnoty“ (Česká asociace pro sociální antropologii). Během výzkumu jsem se snažila nezasahovat do života dobrovolníků, neovlivňovat je a ani jim nevnučovat své hodnoty a myšlenky. To samé při mých interakcích s doučovanými dětmi a jejich rodinou.

Ve své práci se celkově snažím zabránit tomu, aby došlo k rozpoznání jednotlivých aktérů – nepopisuji je tak detailně, aby šlo zjistit, o koho nebo o jaké místo se jedná.

5 Neziskové organizace

Dříve, než se budu věnovat odpovědím svých informantů, představím blíže terén, kterým byla nejmenované nezisková organizace – poskytovatel sociálních služeb.

5.1 Neziskové organizace obecně

V článku Dany Hobzové na stránce My law se píše, že „Neziskové organizace jsou právníckými osobami, které vznikají za účelem naplnění určitého společensky prospěšného cíle či potřeby. Na rozdíl od podnikatelských subjektů tak nevznikají za účelem dosažení zisku. Neziskové organizace mohou zisk generovat, ten však musí být vložen zpět do organizace a musí být využit výhradně pro naplňování jejího poslání. Přerozdělování zisku mezi vlastníky, správce či zakladatele tedy není u neziskových organizací možné” (Hobzová 2019).

Mezi takové neziskové organizace můžeme zařadit spolky, nadace, nadační fondy, ústavy, obecně prospěšné organizace (o. p. s.) či zařízení církví. Neziskové organizace však musejí splňovat požadavky dané zákonem. Avšak pro různé neziskové organizace platí různé zákony právě podle toho, jaký účel mají naplňovat (Hobzová 2019).

Zdravotnické neziskové organizace – ústavy – upravuje zákon č. 245/2006. „Název veřejného zdravotnického zařízení musí obsahovat označení ‚veřejné neziskové ústavní zdravotnické zařízení‘ nebo zkratku ‚v. n. ú. z. z.‘“ (Zákon 245/2006: 2970). Zdravotnická nezisková organizace poskytuje zdravotní péči prostřednictvím specializovaného personálu – lékařů, sester aj. (Zákon 245/2006: 2983).

Obecně prospěšné organizace jsou popsány v zákoně č. 248/1995. „Obecně prospěšná společnost je právníckou osobou, která: (...) b) poskytuje veřejnosti obecně prospěšné služby za předem stanovených a pro všechny uživatele stejných podmínek a c) její hospodářský výsledek (zisk) nesmí být použit ve prospěch zakladatelů, členů jejích orgánů nebo zaměstnanců a musí být použit na poskytování obecně prospěšných služeb, pro které byla obecně prospěšná společnost založena“ (Zákon 248/1995: 3554).

V České republice také působí mnoho neziskových organizací, které poskytují humanitární pomoc. Mezi tyto organizace patří například Člověk v tísni. „Člověk v tísni poskytuje okamžitou humanitární pomoc lidem v nouzi při přírodních katastrofách nebo ve válečných krizích. Zároveň se zaměřuje na dlouhodobou pomoc lidem žijícím v chudobě a špatných životních podmínkách“ (Člověk v tísni 2023). Dalším příkladem by mohla být organizace ADRA. ADRA poskytuje humanitární pomoc i rozvojovou spolupráci, zaměřuje se i na vzdělávání, zdraví a s naplňováním těchto cílů jí pomáhají dobrovolníci. Ve vzdělávání

podporují děti ze zahraničí, které si nemohou dovolit chodit do školy a zároveň v Česku provádí osvětu pro veřejnost i studenty (ADRA 2023).

5.2 Nezisková organizace z mého výzkumu

Organizace, se kterou mám já podepsanou dobrovolnickou smlouvu, spadá do kategorie nevládní neziskové organizace, jejím zřizovatelem není stát. Zabývá se sociálními a zdravotnickými službami a pro dobrovolníky poskytuje několik akreditovaných programů, jako je například pomoc rodinám, potravinové sbírky, péče o seniory a mnoho dalšího, což nebudu příliš konkretizovat, aby byla zachována anonymita organizace.

Některé sociální služby poskytované organizací si sám klient platí, případně si je platí částečně, ale to se týká hlavně služeb osobní asistence. V případě zdravotnických služeb poskytovaných organizací často tyto služby hradí zdravotní pojištění.

5.2.1 Pomoc rodinám

Pod kategorií pomoc rodinám spadá program doučování dětí, kterého já jsem součástí. Dva z pěti mých informantů se také zabývali nebo zabývají doučováním, přestože nejsou přímo součástí programu. V době, kdy se začali doučováním zabývat, totiž tento program ještě nebyl písemně stanovený, přesto tyto služby už nabízeny byly. Nebyl o ně však nikdy moc velký zájem, protože nově příchozí dobrovolníci se často báli, že by nezvládli někoho doučovat, hlavně z matematiky byly největší obavy.

Jako další pomoc rodinám je i zřizování center pro rodiny s dětmi, pořádání různých aktivit pro děti, ale nejvýznamnější je právě program doučování dětí ze sociálně slabých rodin, které by na placené doučování neměly. Do programu doučování se ani v dnešní době moc dobrovolníků nehlásí.

6 Vliv pandemie SARS-CoV-2 na dobrovolníky a dobrovolnictví

Všichni mí informanti byli dobrovolníky již před začátkem pandemie, proto mohli porovnat situaci před pandemií a po ní. Pro mnohé znamenala ztížení jejich dobrovolnických aktivit, případně jejich aktivity ani nebylo možné provozovat, ale některé lidi naopak vůbec neovlivnila, protože jejich činnosti nebyly omezeny vládními nařízeními či omezeními ze strany organizace, pod kterou vykonávají/vykonávali svou dobrovolnickou činnost.

6.1 Potravinová sbírka a Covid-19

Potravinová sbírka je celorepubliková akce konaná dvakrát ročně. Probíhá v obchodech, kde u pokladen stojí lidé, často dobrovolníci, a vybírají potraviny či hygienické potřeby, které se pak sváží do potravinových bank. Nevybírají se jen potraviny, přestože se tato akce jmenuje potravinová sbírka, ale potraviny jsou to hlavní, čím lidé přispívají. Informantka Jana, která se často účastní potravinových sbírek jako dobrovolník, k tomu řekla: „*No věci z drogerie lidi darují míň, protože je to asi ani nenapadne, že by mohli koupit nějaký plenky nebo tak. Já už taky na to koukám jinak, vím, co tam je a není, tak kupuju vložky a pleny, čaje pro děti, zalevací polévky a kaše.*“

Z těchto bank se pak potraviny a jiné darované zboží distribuuje lidem v těžké životní situaci, kteří nemají finance, aby si toto zboží mohli sami koupit. „Vybrané potraviny a drogerie putuje prostřednictvím regionálních potravinových bank přímo do odběratelských neziskových organizací, které pomáhají například opuštěným seniorům, matkám samoživitelkám, rodinám v krizi, lidem bez domova či lidem s psychickým a tělesným postižením. [...] Cesta darovaných potravin je krátká. Darující pomáhá přímo ve svém regionu“ (Sbírka potravin 2023). Tedy neziskové organizace, které se podílejí na vybírání potravin zapojením svých dobrovolníků, poté samy poskytují potřebným potraviny. A právě i tato organizace, ve které jsem prováděla výzkum, se do této akce zapojuje.

V době největšího nárůstu případů onemocnění Covid-19 probíhal tzv. *lockdown* (z angličtiny, znamená uzavření). Byly zavřené školy, zakázány kulturní a společenské akce a omezil se počet lidí, co se může na jednom místě shromažďovat najednou. Proto také v roce 2020 nebylo potravinové sbírky vůbec možné pořádat.

Jana: „*Když byl úplnej lockdown tak to vůbec potravinovky nebyly, to jim neprošlo, že by to udělali, to byly omezený košíky a tak... a další rok nebo za půl roku to bylo, ale museli jsme mít rukavice, roušku a nesměli se rozdávat letáky.*“

Informanti, kteří se zapojovali do této akce, mi vyprávěli o tom, jak potravinová sbírka fungovala před Covidem. Shodně popisovali, že si na sebe oblékli zástěry a stáli ve dvojicích či trojicích u pokladen v některém ze zúčastněných supermarketů. Jeden dobrovolník stál před obchodem a rozdával lidem letáky, na kterých bylo napsáno, že je dnes potravinová sbírka a jaké potraviny či zboží mohou darovat. To za pandemie možné nebylo z hygienických důvodů, protože se letáčky dávaly lidem do rukou a tím se zvyšovalo riziko šíření nemoci.

Lucie: „[...] Potravinová sbírka funguje tak, že se rozdávají letáčky. Ty za covidu byly problém, ale nakonec jsme je dávali do košíku, ne do ruky, snažili jsme se... dokud na ty lidi nepromluvíš, tak si toho nevšimnou, je lepší něco dělat než tam jen tak pasivně stát... A ten první kontakt s lidma je už před obchodem.“

Jana měla taktéž zkušenost s letáky: „[...] ty letáky se rozdávaly většinou před vchodem, že jeden tam stál a dával, že to lidem připomíná, že je to dneska, což mi přijde, že hodně pomáhalo ty letáky... to bylo vidět, když někdo rozdával, tak přišlo víc lidí... Občas se teda někdo otočil, že si koupil svůj nákup a pak se vrátil a nakoupil na sbírku, ale nedělá to každě no... Někdo si to hlídá, pravidelně přispívá, tak o tom má přehled, ale lidi jsou různý, někdo zapomíná.“

I informant Jakub vzpomínal na dobu covidovou: „V Lidlu [...] jsem byl poprvé na potravinový sbírce, to mě bavilo... pak to celý utichlo... [...] Přes covid si opravdu nepamatuju, že bych někde byl nebo cokoli dělal.“

Pandemie tedy znemožnila lidem účastnit se sbírky. Nebylo to však kvůli nařízení organizace, nýbrž kvůli vládním nařízením, a hlavně kvůli hygienickým opatřením. Když se nemohly sbírky pořádat kvůli covidové situaci, informantka mi sdělila, že skoro došly zásoby v potravinových bankách, takže byla následně ráda, že se režim postupně zase uvolnil.

6.2 Doučování za pandemie

Obě informantky zabývající se doučováním dětí a já jsme doučovaly/doučujeme děti na základní škole. Na základní škole má být „rozdílná výkonnost žáků vyvažována podporováním různých talentů, sklonů, zájmů a kulturních a sociálních zkušeností. Škola má podporovat motivaci a výkonnost žáků, má je vést k zaručeným výsledkům učení a vychovávat je ke vzájemné ohleduplnosti a toleranci. Na základní škole má být poskytováno solidní všeobecné vzdělání, orientované na situace blízké životu, na zadávání konkrétních úloh a na praktické jednání“ (Belz, Siegrist 2001: 19).

Mnohé děti mají potíže s tempem/porozuměním veškeré látky/se zapamatováním si nové látky, s opakováním již naučené látky – a ty pak potřebují ještě externí podporu. V českém školství (a pravděpodobně nejen v tom českém) není prostor pro individualitu, podporování a učení každého dítěte zvlášť. Proto existují jednotné osnovy pro základní školy tzv. RVP – Rámcové vzdělávací programy.³ Pro ty děti, co nezvládají všechnu látku ve škole – protože i když se jedná o základní školu, učiva je mnoho – existuje doučování.

Děti, kterým je nabízeno doučování prostřednictvím dobrovolníků neziskové organizace, kde jsem prováděla svůj výzkum, často pochází z rodin, co jsou na tom ekonomicky nebo sociálně hůř. Hodně doučovaných dětí je i z romských rodin. Tyto děti se pak často setkávají se šikanou ve škole, a tím pádem trpí i jejich prospěch. Dalším faktorem ovlivňující jejich školní výsledky může být i nějaká porucha učení či například ADHD. K takovým dětem se pak ve škole musí přistupovat jinak, jenže na to nejsou školy vůbec vybaveny, a tak se děti musí učit to samé jako ostatní a úplně stejným stylem, jenže některé děti potřebují s učením větší pomoc. A tuto pomoc nabízí právě dobrovolníci.

Radek Vorlíček ve své knize Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku, popisuje mnoho případů, kdy základní škola selhává. Kniha se celá věnuje začleňování hlavně romských dětí (ale nejen jich, najdeme u něj i zmínky o dětech, které mají určité poruchy učení nebo ADHD) do tříd na základních školách. Uvádí velmi zajímavé a až poměrně znepokojivé příklady toho, jak ve třídách dochází až k šikaně a učitelé to ignorují, a dokonce jí i (většinou patrně nevědomky) napomáhají.

„Tři žáci mají ve třídě speciální místo na sezení. Jedná se o romského chlapce a dívku a neromského chlapce Alexeje s ADHD (...). Lavice těchto dětí jsou otočené kolmo k tabuli a jsou prostorově vzdálené od ostatních lavic, které jsou ‚nalepené‘ na sebe a ve vodorovné pozici. Lavice romských dětí je umístěna poblíž stolu třídní učitelky, a to z důvodu větší individuální podpory a kontroly při vzdělávání. (...) Z toho lze vyčíst, že porucha typu ADHD je do jisté míry dávána na stejnou úroveň (tj. je vyčleněna z majoritního prostoru třídy) jako etnická odlišnost. Jako by etnicita byla svého druhu poruchou“ (Vorlíček 2019: 81-82).

Aby člověk mohl pod organizací doučovat, nepotřebuje žádný kurz ani přímo vzdělání se zaměřením na vzdělávání. Důležité je dítě, které má doučovat, poznat, zjistit, co mu dělá potíže a najít nějakou cestu, jak ho požadovanou látku doučit a vysvětlit mu ji.

Informantka Lucie se věnuje doučování již od svých asi čtrnácti či patnácti let. Nejdříve doučovala pouze své spolužáky, ale pak se přidala jako dobrovolník do této organizace a od té

³ MŠMT 2023. Rámcové vzdělávací programy. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy> [11. 6. 2023].

doby doučovala několik dětí. Jako první zkušenost dostala na starost chlapce ve věku 14 nebo 15 let. Problém ale byl, že chlapec Lucii vůbec nebral jako někoho, koho by měl poslouchat a respektovat. Lucie mi sdělila, že tomu bylo tak pravděpodobně kvůli příliš nízkému věkovému rozdílu a možná i kvůli tomu, že byli opačného pohlaví. Zároveň u něj uplatňovala autoritativně intencionální vztah. Tento vztah je popsán v knize Brumovské a Seidlové Málkové *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Spočívá v tom, že si člověk předem zjistí informace o rodinném zázemí člověka, ke kterému jde a se kterým si má vytvářet vztah (v tomto případě vztah doučovatel a žák), také zjistí, co je potřeba pro něj udělat. V tomto případě spjatém s doučováním je potřeba zjistit, co je potřeba doučit. Když se poté doučovatel a žák setkají, mohou spolu dobře vycházet. „Dobrovolníci převzali nad vztahem kontrolu a určovali aktivity podle nich užitečné pro rozvoj svěřence bez ohledu na vyjádření či zájmy dítěte. Stali se tak autoritativními dospělými, kteří tlačili dítě vytyčeným směrem. [...] Tlak vyvíjený na dítě však vyvolával napětí a jeho nespokojenost“ (Brumovská, Seidlová Málková 2010:121).

O špatném vlivu tlaku na žáky a jejich školní výsledky píše i John Holt v knize *How Children Fail*: „Po všem, co jsem řekl a napsal o potřebě udržet děti pod tlakem, zjišťuji, že si uvědomuji, že to, co brzdí jejich myšlení, co je žene do těchto omezených a obranných strategií, je pocit, že musí potěšit dospělé za každou cenu“⁴ (Holt 1982: 29). Často tedy učitelé ve škole nebo rodiče kladou na dítě příliš vysoké nároky a tlačí na to, aby měli dobré studijní výsledky. I z toho důvodu jsou pak potřeba doučující.

Tento vztah proto skončil a po něm se věnovala dívce na střední škole. Dívce stačilo pár měsíců, za tu dobu se naučila sama se učit a poté již pomoc nepotřebovala. Jako další začala Lucie doučovat další dívku, tentokrát ve třetí třídě a tu doučuje stále. Tato dívka má problémy s učením a ADHD, proto potřebuje trochu jiný přístup. Moje otázka tedy zněla, zda na ni berou ve škole nějaké ohledy a jestli má upravené osnovy. Její odpověď zněla jasně: „*Žádný ohledy... Když byla ve škole v té obci, u který teď nevím jméno, tam kde bydlí, tak tam jí prostě všichni znali, věděli, co od ní očekávat, jenže ta škola je jen do pátý třídy, takže teď je v [název města] a tam se to začalo kazit, než se s ní seznámili.*“ Dobrovolníci se tedy musí naučit, jak přistupovat k dětem se speciálními požadavky.

Zpočátku tuto dívku doučovala v místnosti poskytnuté organizací. Místnost se nacházela v sídle organizace, ale později se trvale zavřela. Proto začala Lucie dojíždět do bydliště dívky.

⁴ „After all I have said and written about the need for keeping children under pressure, I find myself coming to realize that what hampers their thinking, what drives them into these narrow and defensive strategies, is a feeling that they must please the grownups at all cost.“ Překlad: autorka.

„Pak jsem začala později jezdit k nim, [...] navíc jsem to měla přes kamaráda, takže jsem se vždycky hezky prošla z [název města] až tam, a domů jsem jezdila až večer a byla jsem jako spokojená, ale přišel ten covid, tak to jsem se jako docela bála... řekla jsem, že tam nepojedu ještě když nebyly ty restrikce řekněme. Já mám doma jako nemocnou mamku, takže jsem obecně vynechávala místa s lidma.“

Z tohoto důvodu Lucie přešla na online výuku. S tou však byly problémy, neboť dívka nedávala vůbec pozor. Lucie si tedy vymýšlela nové postupy, jak dívčinu pozornost přitáhnout zpět ke studiu.

„Co jsem dělala, je, že jsem měla webku zaměřenou za sebe, tam mám obrovskou magnetickou tabuli a vlastně jako náhradu za tabuli v místnosti nebo papír jsem používala tu tabuli. Úplně to jako nešlo, protože světlo v pokoji nebylo ideální. Pak jsem přišla na možnost sdílení obrazovky, takže jsem si nacházela různé pracovní listy, sdílela jsem to a vyplňovali jsme to spolu a nechala jsem to vyplňovat i ji.“

Informantka Iveta už od začátku svého působení v organizaci (tzn. od roku 2020) doučovala malého chlapce. Když nastala pandemie, zkomplikovala jí doučování natolik, že s ním musela úplně přestat.

„Přišel covid, takže třeba na začátku jsem tam nosila respirátory do té rodiny, ale pak to začalo bejt problémový, byli hodně nemocní, takže jsem doučovala online, že ta matka vlastně měla internet v mobilu, tak jsem se to snažila utáhnout a pak to moc nešlo skrz ten internet a to... takže to tak postupně utichlo.“

Iveta však poznala, že online doučování nemá smysl hlavně kvůli špatnému připojení. Vymyslela si nové metody, jak doučovat.

„Nahrála jsem třeba video na mobil, kde jsem to vysvětlila, kde jsem to počítala, vysvětlila jsem to tam a poslala jsem to té matce, ať to pustí tomu klukovi, no takže to bylo zprostředkovaný takhle... teď mi psali, že on to nechápe, ta matka to nechápe, tak jsem si přišla jako špatná učitelka...“

Přestože se snažila, s doučováním nakonec úplně přestala. Zeptala jsem se jí, jestli by do budoucna chtěla zase obnovit svoji činnost a ona v zásadě nebyla proti, avšak online doučování by jí vůbec nevyhovovalo a za takových podmínek by už nedoučovala: *„[...] asi bych se tomu nebránila, ale musela bych teda doučovat děti, co jsou na prvním stupni, protože jako nevím, jestli bych tu náročnější látku uměla (smích). Ale kdyby bylo potřeba, tak určitě“* (Iveta).

6.3 Vlastní zkušenost

V této kapitole bych ráda popsala svou vlastní zkušenost s doučováním a jaký vliv na ni měla pandemie. V první řadě kvůli omezením spojeným s pandemií jsem začala doučovat. Jak zmiňuji již v úvodu, kdyby nenastala situace, při které nebylo možné získat přístup do školy Svítání, pravděpodobně bych se k doučování vůbec nedostala.

Začala jsem doučovat v roce 2021. V tomto roce epidemiologická situace stále nebyla plně pod kontrolou a stále byla zaváděna nová pravidla. Koordinátor dobrovolníků předal moji e-mailovou adresu pracovníci, která má na starost program pro rodiny s dětmi. Ta předala kontakt na mě rodině, která potřebovala doučování pro dvě děti – chlapce a dívku – tehdy ve věku 10 a 12 let.

První návštěva byla zároveň mou první zkušeností s doučováním. Rodina mě velmi mile přijala a děti se ke mně chovaly s úctou a respektem. Brzy jsem však zjistila, že doučování těchto dětí nebude vůbec jednoduché. Dívka má poruchu krátkodobé paměti a styl učení se jí musí hodně přizpůsobovat. Chlapec se zase předváděl a nevěnoval moc pozornost učení. Z počátku jsem rodinu navštěvovala jednou týdně po dobu 2 hodin.

Časem ale začaly být děti často nemocné, takže se frekvence mých návštěv snížila. Když se v jejich rodině objevil Covid, bylo jasné, že k nim nemohu jít osobně. I tak jsme se ale snažili náš pokrok nezpomalit a domluvili jsme se na doučování online. Zvolili jsme platformu Messenger, protože tam se dal snadno spustit videohovor, a tak jsem mohla alespoň zčásti kontrolovat, jestli se děti věnují doučování. Problém spočíval v tom, že obě děti byly doučovány najednou. Během hovoru se škádlily, zapínaly filtry, které jim na kameře přidávaly klobouky nebo králičí uši, a tak nedávaly moc pozor.

Na kvalitě doučování se online výuka výrazně podepsala. Místo dvou hodin trvala jen 45 minut, protože nebylo možné déle udržet pozornost dětí. Takto doučování proběhlo asi tři týdny po sobě. Při následujících hodinách, které již probíhaly opět u nich doma, jsem poznala, že si děti nezapamatovaly nic z toho, co jsem jim vykládala přes videohovor. Po této zkušenosti, když děti opět onemocněly, jsme doučování rovnou zrušili, protože jsem věděla, že nemá smysl jim vysvětlovat látku přes internet.

6.4 Covid a jiné dobrovolnické aktivity

Informantky Lucie a Iveta se kromě doučování věnovaly i vyrábění svíček ze včelího vosku nebo vyrábění adventních věnců. Tyto výrobky se poté prodávaly na vánočních trzích ve městě. Během covidu adventní trhy nebyly, a tak nebylo kde výrobky prodávat. S tím si ale organizace

poradila, neb vymyslela nový způsob, jak prodat zboží vyrobené dobrovolníky „*Myslím, že to bylo nějak online, nebo že člověk jel přímo do tý [název organizace] si to vyzvednout*“ (Lucie).

Organizace taktéž každý rok pořádala společenský ples, na který chodili nejen významní partneři a sponzoři organizace, ale i jiní lidé, kteří chtěli přispět na dobročinnou věc. Dobrovolníci pomáhali s obsluhováním hostů a s organizací celé akce. Po dobu dvou let ale nemohl být ples pořádán kvůli omezením spojeným s pandemií.

Informant Josef dělá dobrovolníka u seniorů. Tráví s nimi čas, povídá si s nimi a účastní se různých aktivit určených pro ně. Během nejhorších vln pandemie byli senioři bráni jako ohrožená skupina (Státní zdravotní ústav 2021), proto se dbalo na to, aby se stýkali s co nejméně lidmi.

Informant Jakub dokonce uvedl, že se pandemie jeho dobrovolnických aktivit vůbec nedotkla, protože v tu dobu žádné nedělal. Poté ale řekl, že se během Covidu o dobrovolnictví vůbec nezajímal, takže z toho důvodu se nemusel přizpůsobovat novým pravidlům.

6.5 Shrnutí

Pandemie výrazně ovlivnila některé dobrovolníky a jiné méně. Nejvíce se omezení spjatá s Covidem dotkla dobrovolníků, kteří přicházeli do kontaktu s lidmi – doučujících a společníků seniorů. Dobrovolníci aktivně hledali nové způsoby, jak se svými činnostmi nepřestat úplně a jak je upravit, aby vyhovovali aktuálním vládním nařízením. Ne vždy to šlo, a proto některé aktivity pro dobrovolníky zmizely a jiné (doučování či potravinová sbírka) utrpěly na kvalitě.

„Myslím, že ty lidi, co jsou tam dýl, to neovlivnilo... Naopak si myslím, že to mohlo lidi motivovat k pomoci, si jen vezmi, kolik lidí šilo roušky, moje mamka šila taky. V tomhle jsou Češi dobrý, pomůžou si mezi sebou“ (Jana).

7 Vliv války na Ukrajině na dobrovolníky a dobrovolnictví

Když 24. 2. 2022 vypukla válka na Ukrajině, ihned ovlivnila miliony životů – kromě života ukrajinských obyvatel se dotkla i mnoha okolních nejbližších států. Lidé z oblastí nejvíce zasažených válkou začali do nejbližších států masově migrovat. Prchali například do Polska, na Slovensko, do Česka, ale i do Německa se jich mnoho vydalo. Celý svět začal pomáhat Ukrajině a ukrajinským obyvatelům, avšak časem se nálada obyvatel – hlavně v České republice, ale jistě nejen zde – změnila. Lidé už byli méně ochotní ukrajinským uprchlíkům pomáhat, a to stále trvá.

7.1 Potravinová sbírka a uprchlíci z Ukrajiny

O smyslu potravinové sbírky jsem psala již v kapitole 6.1. Potravinová sbírka je zaměřena na lidi v nouzi, a těmi bezpochyby ukrajinští uprchlíci jsou. Když jsem si připravovala okruhy témat, na které se budu svých informantů ptát, u některých jsem vycházela ze svých předpokladů, které jsem si chtěla potvrdit nebo vyvrátit. V tomto případě jsem předpokládala (vzhledem k aktuálně panující náladě v české společnosti), že nakupující lidé se budou dobrovolníků ptát, jestli tyto potraviny vybírají pro Ukrajince.

Na otázku, ohledně toho, jestli se setkala s nějakými negativními komentáři na uprchlickou krizi, Lucie odpověděla: „*Hele ne, já jsem to úplně čekala, ta nálada ve společnosti je různá teď, jsem to teď viděla, že nejdřív jsou lidi pro Ukrajince, ale jak se změnila situace, tak jsou proti, ale to je spíš masáž těch médií... Tak jsem čekala, že to bude pořád ,a jde to na Ukrajince a jde to na Ukrajince‘, ale ne, nikdo se na to neptal. Čekala jsem, že budou i dotazy, jestli se to veze přímo na Ukrajinu, ale fakt nikdo se neptal, to jsem byla pozitivně překvapená.*“

Jana se však setkala s jedním negativním komentářem: „*To jsem se tam setkala jen jednou, pán říkal, že doufá, že to jde na naše, že na Ukrajinu by to vzal zase zpátky. Jsme si pak říkali, to je blb, ukrajinský dítě je taky dítě, je hladový, tak jako nám je to jedno, komu to jde. To jsme mu ale neříkali... já si myslím, že lidi maj strach z neznámého, ty lidi to těžce nesou a tady vidíš, že když tady jsou, tak jsou fakt nevděčný [myšleno Ukrajinci, pozn.], třeba u přítele v práci... A pak se hážou všichni do jednoho pytle.*“

Na tomto příkladu je vidět, že rostla frustrace informantky vůči Ukrajincům i přesto, že se jim snažila pomáhat. Zároveň si informantka uvědomovala, že nejsou všichni Ukrajinci stejní, avšak ti, kteří se chovají neslušně, kazí pověst všem ostatním Ukrajincům. Vznikají silně negativní předsudky, kvůli kterým lidé nechtějí ukrajinským uprchlíkům moc pomáhat.

Janin partner si zažil určitou negativní zkušenost, kterou poté přenesl na Janu. Avšak nutno dodat, že tito Ukrajinci již pracovali s Janiným partnerem ve firmě, nebyli to uprchlíci. Takovéto nevhodné chování Ukrajinců, kteří jsou v České republice delší dobu, mohlo u některých lidí vést k vytvoření předsudků vůči uprchlíkům v nouzi.

„Přítel se ptal v práci Ukrajinců, jestli nevědí o někom, kdo by to využil, ty věci a oblečení po naší malý, ale na to mu řekli, ať si to nechá, ať je tam s tím neotravuje... Holky z Ukrajiny tam nějaký byly a ty teda říkaly, že jo, ale asi mu ani nerozuměly... Člověk si pak zase říká, jestli to není zbytečný, jestli tu pomoc vůbec chtějí“ (Jana).

Informant Jakub měl taktéž očekávání spojená s negativním postojem lidí vůči ukrajinským uprchlíkům. Myslel si, že se objeví lidé, co budou nepřijemní vůči dobrovolníkům v tomto projektu, ale nakonec se jeho očekávání nenaplnila: *„Vůbec jsem to nezaregistroval, možná to bude i tou zkušeností z toho covidu. Ted'kon právě jsme očekávali, že kvůli dejme tomu válce na Ukrajině lidé budou za prvé frustrovaný, za druhý ovlivněný různějma informačníma zdroje a samozřejmě především roste ta frustrace no... Čekali jsme podstatně jinej výsledek a opravdu docela se urodilo.“* Válka na Ukrajině neměla vliv na množství vybraných potravin touto konkrétní organizací. Přesto se objevil minimálně jeden člověk, který si neodpustil poznámku na účet Ukrajinců. Myslím si však, že jeden člověk se špatnou náladou (přestože jich mohlo být více, např. při směně jiných dobrovolníků či v jiných obchodech) nedokáže zkazit radost dobrovolníků, kterou jim pomáhání při celorepublikovém dobročinném projektu přináší.

7.2 Aktivity na podporu uprchlíků

Zajímalo mě, na jakých dalších aktivitách na pomoc uprchlíkům se organizace z mého výzkumu podílela. Ptala jsem se proto Josefa, který se aktivně zapojil v okamžiku, kdy organizace vytvořila uprchlické centrum. Do tohoto centra z počátku přicházeli uprchlíci celých 24 hodin denně. Když dorazili, byli registrováni a vyfoceni – a právě focení uprchlíků měl na starost Josef. Zároveň se v tomto centru vydávalo jídlo, a to měli na starost další dobrovolníci. Nezapojili se ale jen dobrovolníci, pomáhali i hasiči a policisté.

Informantka Jana se snažila uprchlíkům pomáhat i mimo organizaci. Původně sháněla někoho, kdo by měl zájem o oblečení po miminku. *„Nakonec to dopadlo tak, že to, co jsme měli po malý, tak do toho půl roku, jsme poslali všechno na Ukrajinu vlastně“ (Jana).*

Zeptala jsem se jí, jestli ví o nějakých dalších aktivitách spojených s Ukrajinci: *„No já myslím, že je zahrnula [organizace z mého výzkumu, pozn.] jako mají zahrnutý kohokoliv,*

nějaká sbírka nebo něco takovýho bylo... účet pro ně určitě mají... ale nějaký věci nebo to to asi ne... nebo to dělal někdo jinej... každej tam dělá něco jinýho a věnuje se něčemu jinýmu... ale určitě se jim věnují... “

Myslela tím tedy, že když by přišel ukrajinský uprchlík do organizace a potřeboval pomoc, mohl by být klientem jakéhokoliv programu, jako Čech, tzn. právě třeba z potravinové sbírky by mohl dostat potraviny či oblečení, které také organizace poskytuje.

7.3 Shrnutí

I když měli dobrovolníci účastníci se potravinových sbírek shodné obavy z potenciálně nepříjemných reakcí lidí v obchodech, situace nakonec nebyla tak špatná. Kromě potravinové sbírky se dobrovolníci aktivizovali i v uprchlickém centru, kde se starali o nově příchozí uprchlíky. Dobrovolníci se věnovali dobrovolnickým aktivitám i mimo programy organizace, například sami darovali oblečení. Další pomoc byla finanční, kterou bezpochyby poskytovalo více organizací než jen tato jedna konkrétní.

8 Vliv zdražování na dobrovolníky a dobrovolnictví

Vliv zdražování mohl přispět k vytváření nových aktivit, do kterých by se dobrovolníci mohli zapojit. Spousta rodin sotva vyšla s financemi, když se rapidně zvýšily poplatky za energie i potraviny. Tyto rodiny by tedy vlivem zdražování mohly nově spadat do skupin, na které se organizace, ve které jsem provedla svůj výzkum, zaměřuje.

8.1 Potravinová sbírka a zdražování

Mým dalším předpokladem bylo, že vlivem zdražování potravin se sníží darované množství během potravinové sbírky. *„Tak já byla v malým Lidlu nebo na [adresa obchodu], a tam je to obecně hodně dobrý, tam je hodně lidí, ale v Lidlu na to že je takovej malej, tak tam jsem měla pocit, že je tam víc lidí, co přispívalo, přestože ty lidi sami vypadají, že toho moc nemají. Ale teď to nejprve vypadalo chabě, ale potom jsme tam rozdávali ty letáčky a rozběhlo se to. Jsme byli hodně překvapený, a pak nám říkali, že to bylo jako hodně dobrý, že se toho vybralo dost... To bylo asi někdy v září... ale myslím, že v té době to nebylo tak strašný to zdražování, i když už nějaký bylo.“*

Je tedy možné, že se vliv zdražování teprve na potravinových sbírkách projeví v budoucnu, neboť hlavní vlna zdražování byla od počátku roku 2023. Další potravinová sbírka byla v dubnu 2023, ale rozhovory jsem s informanty vedla již v lednu a únoru, takže kdybych se jich ptala teď, mohly by jejich odpovědi vypadat jinak. Potravinové sbírce se povedlo vybrat stejné (ne-li větší) množství potravin i přes jejich zdražení. Informantky mi během rozhovoru sdělily, že rok od roku se vždy vybíralo více a více tun.

9 Shrnutí výsledků výzkumu

Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na několik hlavních aktérů – Covid, válku na Ukrajině a s tím spojené uprchlíky, zdražování a dobrovolníky. Zajímalo mě, jak se aktéři navzájem ovlivňovali, pohled jednotlivých dobrovolníků na situaci a vliv krizí na jejich dobrovolnické aktivity – např. jestli museli se svou dobrovolnickou činností přestat. Nezkoumala jsem organizaci jako takovou, ale pouze dobrovolníky pod ní spadající.

Dobrovolníci jsou aktéři⁵, kteří mohou neziskovým organizacím pomáhat plnit jejich úkoly a zvláště v době krizí a náhlých změn. Dobrovolník je určitá role, která má vztah k organizaci a klientům organizace. Organizace ovlivňuje dobrovolníky a dobrovolníci zase organizaci – jedná se o vzájemný vztah.

Konkrétní příklad, kdy dobrovolníci ovlivňovali přímo klienty organizace, bylo například doučování. Sami dobrovolníci totiž navrhovali online výuku a vytvářeli si materiály vhodné pro tento typ doučování. Dobrovolníci, kteří doučují, vždy budou ovlivňovat své žáky.

Výzkum přinesl odpovědi na mé dvě hlavní výzkumné otázky: jak fungovalo dobrovolnictví před krizemi na počátku dvacátých let 21. století a co nového krize do této oblasti přinesly. Všechny odpovědi jsem získala pomocí polostrukturovaných rozhovorů a zúčastněného pozorování. Do dobrovolnictví jsem se zapojila osobně, takže jsem do výzkumu mohla promítnout i své vlastní zkušenosti.

Před Covidem dobrovolníci měli více volnosti, co se týká kontaktu s lidmi. Omezení kontaktu mezi dobrovolníky a klienty organizace nastavovala hlavně vláda a její nařízení. Krize způsobily dobrovolníkům těžkosti při vykonávání některých činností. Některé dobrovolnické aktivity musely úplně skončit, protože nebyly v souladu s vládními nařízeními – například kontakt dobrovolníků se seniory, nicméně nezakly navždy. Po uvolnění a zklidnění epidemiologické situace se zase dobrovolnictví v této oblasti vrátilo do původních „kolejí“ a kontakt se seniory byl opět umožněn.

Organizace, ve které jsem prováděla svůj výzkum, zareagovala na nové potřeby společnosti velmi pohotově. Z velké části to bylo i díky významné základně dobrovolníků.

Během pandemie SARS-CoV-2 si dobrovolníci sami hledali cesty, jak nepřestat se svými aktivitami a nacházeli nové možnosti, díky kterým neporušovali během svých činností vládní nařízení. Po vypuknutí války na Ukrajině organizace zřídila uprchlické centrum, které evidovalo uprchlíky a poskytovalo jim jídlo. Opět by to nebylo možné bez pomoci

⁵ Viz kapitola 1

dobrovolníků, kteří se aktivně zapojili a pomáhali v tomto centru. V kapitole 7.2 jsou blíže popsány funkce tohoto centra i pomoc dobrovolníků v této oblasti.

10 Závěr

Do svého výzkumu jsem zahrнула pouze dobrovolníky z jedné organizace, nesrovnávala jsem situaci v jiných odvětvích neziskových organizací. V bakalářské práci jsem se věnovala neziskovému sektoru a občanské společnosti. Zaměřila jsem se konkrétně na dobrovolníky v jedné neziskové nestátní organizaci. Já sama jsem dobrovolníkem v této organizaci, a proto mám k tomuto tématu blízko. Zajímalo mě, jaké mají zkušenosti jiní dobrovolníci.

Cílem práce bylo analyzovat, jak se dobrovolníci přizpůsobili krizím, které v průběhu pár let nastaly a otřásly celým světem. Sama jsem se díky jedné z krizí stala dobrovolnicí. Abych dosáhla svého cíle, kontaktovala jsem koordinátora dobrovolníků, jestli by mi mohl předat kontakty na další dobrovolníky. S nimi jsem poté vedla polostrukturované rozhovory, které jsem přepsala a analyzovala.

Věřím, že tato bakalářská práce přinesla nové poznatky k aktuální situaci týkající se dobrovolníků. Je zde ale prostor pro další zkoumání, například by se daly zjistit informace přímo od pověřených pracovníků organizace, kteří mají na starost administrativu či finance. V tomto ohledu by se dalo s pracovníky hovořit o výši dotací nebo jiných příspěvků, které během těchto krizí organizace dostávala.

Organizace z mého výzkumu zahrnuje mnoho služeb a disponuje vyšším počtem dobrovolníků. Je možné, že některé menší organizace s méně dobrovolníky by nezvládly poskytnout podobné nové služby či se přizpůsobit aktuální krizové situaci – například organizace věnující se seniorům.

V této práci prezentovaná výzkumná sonda dokládá, že se v době krizí z počátků dvacátých let 20. století dobrovolnictví jako takové muselo přizpůsobovat společně s tím, co se dělo ve společnosti a prošlo určitými změnami. Krize na dobrovolnických aktivitách nezanechaly trvalé stopy, avšak donutily dobrovolníky vymýšlet nové postupy při svých činnostech a otevřely nové možnosti, jak se zapojit jako dobrovolník.

„Dobrovolnictví není oběť, ale přirozený projev občanské zralosti. Přináší konkrétní pomoc tomu, kdo ji potřebuje, ale zároveň poskytuje dobrovolníkovi pocit smysluplnosti, je zdrojem nových zkušeností a dovedností a obohacením v mezilidských vztazích“ (Tošner, Sozanská 2002: 9).

Zdroje

ADRA 2023. Humanitární pomoc lidem postiženým konfliktem na Ukrajině. Dostupné z: <https://adra.cz/jak-pomahame/2022-ukrajina-humanitarni-pomoc-lidem-postizenym-konfliktem-na-ukrajine/> [11. 6. 2023].

ADRA 2023. Jak pomáháme. Dostupné z: <https://adra.cz/jak-pomahame/> [1. 6. 2023].

ADRA 2023. Vzdělávání. Dostupné z: <https://adra.cz/jak-pomahame/vzdelavani/> [1. 5. 2023].

Belz, H., M. Siegrist 2001. *Klíčové kompetence a jejich rozvíjení*. Praha: Portál.

Brno pro Ukrajinu 2023. Dostupné z: <https://brnoproukrajinu.cz/info> [11. 6. 2023].

Brumovská, T., G. Seidlová Málková 2010. *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Praha: Portál.

CARE 2023. Pomoc Ukrajině. Dostupné z:

https://care.cz/pomocukrajine/?gclid=CjwKCAjwsvujBhAXEiwA_UXnAFGBPjULIvNK8sQYtYpNXF50q9paFdvowk_S0wmLz6dqzziHU09VTxoCSxQQAxD_BwE [6. 6. 2023].

Česká asociace pro sociální antropologii 2020. Etický kodex české asociace pro sociální antropologii. Dostupné z: http://www.casaonline.cz/?page_id=7 [31. 5. 2023].

Česko. Zákon č. 198 ze dne 24. dubna 2002 o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů (zákon o dobrovolnické službě), in *Sbírka zákonů České republiky*. 2002, částka 82, s. 4835-4839.

Česko. Zákon č. 245 ze dne 21. dubna 2006 o veřejných neziskových ústavních zdravotnických zařízeních a o změně některých zákonů, in *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 79, s. 2970-3004.

Člověk v tísni 2023. Co děláme (tisková zpráva). Dostupné z:

<https://www.clovekvtisni.cz/kdo-jsme/o-nas#co-delame> [1. 6. 2023].

Člověk v tísni 2023. Ukrajina. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/co-delame/humanitarni-a-rozvojova-pomoc/ukrajina> [11. 6. 2023].

Frič, P., T. Pospíšilová 2010. *Vzorce a hodnoty dobrovolnictví v české společnosti na začátku 21. století*. Praha: Agnes.

Hobzová, D. 2019. Co je to ta nezisková organizace? Dostupné z: <https://mylaw.cz/clanek/co-je-to-ta-neziskova-organizace-761> [23. 5. 2022].

Holt, J. C. 1982. *How Children Fail*. New York: A Merloyd Lawrence Book.

Křížová, P. 2013. *Dobrovolnictví na škole*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova.

Dostupné z:

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/60945/DPTX_2010_1_11210_0_28664_1_0_96638.pdf?sequence=1&isAllowed=y [6. 6. 2023].

Migrace v souvislostech 2023. Ukrajinská uprchlická krize: aktuální situace. Dostupné z: <https://www.clovekvtisni.cz/ukrajinska-krize-v-historickem-kontextu-8589gp> [1. 6. 2023].

Ministerstvo vnitra České republiky 2023. Statistika v souvislosti s válkou na Ukrajině – archiv.

Dostupné z <https://www.mvcr.cz/clanek/statistika-v-souvislosti-s-vaalkou-na-ukrajine-archiv.aspx> [5. 6. 2023].

MŠMT 2023. Počty ukrajinských dětí ve školách se oproti září téměř nezměnily. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/pocty-ukrajinskych-deti-ve-skolach-se-oproti-zari-temer> [5. 6. 2023].

MŠMT 2023. Rámcové vzdělávací programy. Dostupné z:

<https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy> [11. 6. 2023].

Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková (eds.) 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

Petrusek, M. 2020. Aktér. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Akt%C3%A9r> [13. 6. 2023].

Pomáhej Ukrajině 2023. Organizace. Dostupné z: <https://www.pomahejukrajine.cz/organizace> [6. 6. 2023].

Radostný, L. (a kol.) 2011. *Žáci s odlišným mateřským jazykem v českých školách*. Praha: META o.s. – Sdružení pro příležitosti mladých migrantů.

Sbírka potravin 2023. Komu pomáháme. Dostupné z: <https://www.sbirkapotravin.cz/komu-pomahame> [8. 6. 2023].

Státní zdravotní ústav 2021. COVID-19: příznaky onemocnění. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/clanek/1065-covid-19-priznaky-onemocneni> [22. 5. 2023].

Státní zdravotní ústav 2021. COVID-19: rizikové faktory a rizikové skupiny. Dostupné z: <https://www.nzip.cz/clanek/1068-covid-19-rizikove-faktory-a-rizikove-skupiny> [10. 6. 2023].

Šelepová, E. M. 2023. České školy se potýkají s nedostatkem míst pro ukrajinské uprchlíky. Chybí i třídy jazykové přípravy. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ukrajina-deti-skoly-rusko-valka-vzdelavani-ministerstvo-skolstvi_2303171300_ale [1. 6. 2023].

Tošner, J., O. Sozanská 2002. *Dobrovolníci a metodika práce s nimi v organizacích*. Praha: Portál. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/40354084_Dobrovolnici_a_metodika_prace_s_nimi_v_organizacich [24. 1. 2022].

Vorlíček, R. 2019. *Jak se daří inkluzi u nás a na Slovensku*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.

Wilson, J., M. Musick 1999. The Effects of Volunteering on the Volunteer, *Law and Contemporary Problems* 4: 141-68. Available at: <https://www.jstor.org/stable/1192270> [13. 3. 2022].